

YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA ILMIY DUNYOQARASH VA TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

Unusova Malohat Ergashevna

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

Yuldasheva Munira Mo'ydinovna

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

Ma'murov Nabijon Shokirovich

Annotatsiya: Ushbu maqola bugungi davr ta'limini tubdan o'zgartirishi haqida qisqacha yoritilgan. Bunda qo'yilgan asosiy talab yosh avlodni ilmiy dunyoqarashini va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, tez o'zgarayotgan dunyoga moslashishni o'rgatishdan iboratdir. Shu bilan birga o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ilmiy dunyoqarash, ilmiy bilimlar, intellektual tizim, tafakkur, borliq, tafakkur, izchilik, ekologik bilimlar.

Dunyoqarash tabiat, ijtimoiy jamiyat, tafakkur xamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir. Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-goyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma'naviy-axloqiy, estetik, xuquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e'tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon buladi. Muayyan dunyoqarashga ega bulish shaxsda atrof-muxit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, sub'ektlarga nisbatan ma'lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini tulakonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas'uliyat tuygusiga ega bulishi uchun zamin yaratadi. Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz xamda maksadga muvofik tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yulga kuyilishi, uning turli yunalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, uz-uzini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishiyulga kuyilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta uzlashtirilishi muxim urin

tutadi. Shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, xayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor axamiyatga ega bulgan qadriyatlar xamda axloqiy tamoyillar moxiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi. Uz mazmunida ezgu goyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs

kiyofasida namoyon bulayotgan ijobiy fazilatlarning boyib borishiga yordam beradi. Dunyoqarash o'z mohiyatiga kura, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bulmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan goyalar yotadi. Shaxs dunyoqarashini shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi. Aqliy tarbiya va ilmiy dunyoqarashning asosiy belgilari va mohiyati. Shaxs dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muxim o'rin tutadi. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga aqliy tarbiyani berishga aloxida e'tibor karatilmolda. 1997 yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida kabul kilingan O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim tugrisida»gi konuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmunida xam yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yukori malakali kadrlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yunalishlaridan biri ekanligiga urgu beriladi. Yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yukori malakali kadr bulib etishish mavjud ilmiy, shuningdek, kasbiy bilimlarni puxta egallash demakdir. Binobarin, chukur bilimlarga ega bulish tabiiy xamda ijtimoiy jarayonlarning mohiyatini anglash, ularning ijobiy va salbiy jixatlarini kura va baxolay olishga imkon beradi. Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya xamda ishlab chiqarish soxalarida kulga kiritilayotgan yutuklar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini xosil qilishga zamin yaratadi.

Aqliy tarbiyani samarali tashkil etish shaxsda ilmiy tafakkurning yuzaga kelishini ta'minlaydi. Ilmiy tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy vokea-xodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuvni anglatadi. E'tiqod dunyoqarash negizidaaks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, tabiiy, iqtisodiy, xuquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik xamda ekologik bilimlarning takomillashgan kurinishi; muayyan goyaga cheksiz ishonch bulib, uning shakllanishi bir necha bosqichda kechadi. Birinchi bosqichda ular beqaror va vaziyat takozosiga kura uzgaruvchanlik xususiyatini kasb etadi. Ikkinchi bosqichda ma'naviy-axloqiy qarashlarning barqaror tamoyillariga aylanadi. Mavjud talab, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy koidalardan chetga chiqish kiyin, ziddiyatli vaziyatlarda ongli xarakatni tashkil etish, irodaviy sifatlariga tayangan xolda ish kurish takozo etiladi. Uchinchi bosqichda e'tiqod barcha vaziyatlarda xam ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyil bulib koladi. O'quvchi tomonidan uzlashtirilgan ilmiy bilimlar xayotiy munosabatlar jarayonida keng kullanilganda, ularning asl mohiyati chukur xis kilingan va anglangandagina e'tiqodga aylanadi. Axloqiy tarbiya o'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirishda xam muxim

axamiyatga ega bulib, uni samarali tashkil etishda ong, xis-tuygu xamda xulk-atvor birligiga erishish maksadga muvofikdir. Zero, ular birligida ma'lum kamchiliklarning yuzaga kelishi xam o'quvchilarning komil shaxs bulib kamol topishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dunyoqarash tabiat, jamiyat, inson tafakkuri xamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir. Yuksak ma'naviy komillik, yurt ozodligi, obodligi va xalq farovonligi yo'lida fidokorona mehnat qilish, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan talabchan bo'lish, o'zida irodaviy sifatlarni tarbiyalay olish, intiluvchanlik, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, ijodkorlik xamda mustaqil fikrlash layoqatiga ega bo'lish kabi xislatlarni mustaqil O'zbekiston Respublikasi xayotida ustuvor bo'lgan tamoyillar sifatida e'tirof etish mumkin. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jixatdan tarbiyalashda milliy istiqolol goyasi va mafkurasi asoslari tayanch omillar sifatida namoyon bo'ladi. Axloqiy tarbiyani tashkiletish jarayonida axloqiy mazmundagi suhbat, ma'ruza, baxs-munozara, konferentsiya, seminar hamda debatlaridan foydalanish o'zining ijobiy natijalarini beradi. XX asr o'rtalarida fan-texnika inqilobi insoniyat oldida paydo bo'lgan muammolar tabiatshunoslik fanlari oldiga qadriyatli yondashuv vazifasini qo'ya boshladi. Aqlli mavjudot bo'lgan inson har qachon tabiatni o'rganishda hamisha o'z manfaatlarini ko'zlaydi. Tabiat resurslari cheksiz va bitmas-tuganmasdir, degan bir yoqlama qarash oxir-oqibatda inson tomonidan tabiatga nisbatan shafqatsiz munosabatni vujudga keltirdi. XX asr oxirlariga kelib tabiatga nisbatan insonlarcha, qadriyatli munosabatda bo'lish zaruriyati chuqurroq anglana boshladi. Ijtimoiy fanlar hamisha mavjud siyosiy tuzum, davrning talab va ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq ravishda rivojlanadi. Ijtimoiy bilishda jamiyat ham bilish obyekt, ham bilish subyekti sifatida namoyon bo'ladi: insoniyat o'z tarixini yaratuvchi va o'z-o'zini biluvchidir. Tabiatshunoslikda nisbatan barqaror sistemalar bilish obyekt, ham bilish subyekti hisoblanadi. Tabiatdagi narsa va hodisalar tadqiqotchiga hech qanday qarshilik ko'rsatmaydilar. Ijtimoiy bilishda esa, nisbatan tez o'zgaruvchi sistemalar bilish obyekt, ham bilish subyekti hisoblanadi. Ijtimoiy bilishga xos bo'lgan muhim xususiyat shundaki, u moddiy ishlab chiqarish sohalarinigina emas, balki jamiyatning ancha murakkab ma'naviy hayotini, ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni, qarashlar va g'oyalarni ham o'rganadi. Bilish nazariyasi bo'lajak mutaxassis kadrlarda muayyan ilmiy layoqat va qobiliyatlarni shakllantirishga ko'maklashadi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki dunyoqarashni shakllantirish uchun avvalo o'zlikni anglash zarur. Shu o'rinda pedagoglar zimmasiga endi o'zligini anglatish vazifasi yuklanadi. Qachonki bu vazifani to'la qonli uddasidan chiqsakgina ta'limiz tubdan isloh qilingan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “ Falsafa asoslari“ Nazarov Q. Toshkent 2005 ;2012 ; 2017
2. Shermuhammedova Nigina “ Falsafa o‘quv uslubiy majmua “ Toshkent 2013.
3. Олимов, Ш. Ш. (2015). Маънавий-ахлоқий тарбия асослари.(Монография). Т.:“Fan va texnologiya”,-2015, 228.
4. Олимов Ш. Ш. Педагогическое мастерство преподавателя и его профессионализм в системе образования //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. – 2017. – Т. 31.
5. “Ziyonet” axborot ta`lim portal.
6. Multimediya.uz sayti